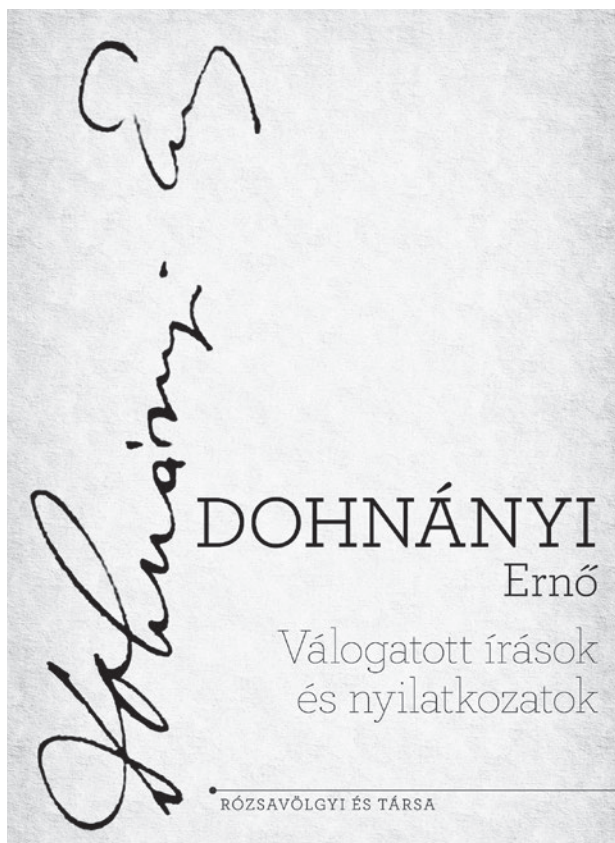

„Alkoss művész, ne beszélj” Dohnányi Ernő: Válogatott írások és nyilatkozatok

 Kovács Ilona

Bilde, Künstler! Rede nicht! – idézte Dohnányi Ernő (1877–1960) Goethét egy 1957-ben írt levelében.¹ Gondolatait egy amerikai zenetörténésznek és zeneírónak írta, aki nyugdíjas éveiben a Minneapolisi Szimfonikusok hangversenyeihez írt műismertetőket. Az ő munkáját segítő – valamint azért is, hogy az amerikai közönség minél pontosabb elemzést kaphasson a 2. szimfóniáról (op. 40, 1944–45, rev. 1954–57) –, Dohnányi néhány szóban ismertette kompozícióját.² Jellemző, ahogy a zeneszerző levele bevezetőjében ír: „Nagyon vonakodva teszem, annál is inkább, mivel teljesen egyet értek Goethe szavaival: »Alkoss művész, ne beszélj« – és jobban szeretnék hallgatni.” Rögtön magyarázatot is ad, miért ír mégis darabjáról: a zeneszerző amiatt aggódott, hogy a szimfóniát a 4. tétel korálvariációi miatt esetleg programzeneként magyarázzák majd. Ezt az esetleges tévhitet szerette volna levelével megelőzni. Goethe szavai Dohnányi egész életére, minden alkotói megnyilvánulására mottóul szolgáltak. Egy korábbi, szintén szűkszavú – a *Suite en valse*-hoz (op. 39) 1943-ban írott – szerzői műismertetőben ezt olvashatjuk: „A négyteteles szvit csupa keringőből áll és nem akar mást, mint szórakoztatni, felvidítani. Sok magyarázatra nincs szükség.” E két rövid, kiragadott részlet is sejtetni engedi, hogy távol állt Dohnányitól a grafománia, ő ugyanis mindenekelőtt a zenéjével és alkotóművészetével szólította meg az embereket, nem pedig szavakkal vagy írásaival fejezte ki magát. Vannak zeneszerzők, akik amellet, hogy remekműveket komponáltak, nem ritkán többkötetnyi írást is maguk után hagytak, családtagjaiknak írt leveleiken pedig csak ámulhatunk, hogy milyen fennkölt stílusban íródtak. Mintha már számított volna rá írójuk, hogy egykor az utókor érdeklődői kíváncsiak lesznek gondolataira, hitvallására, vagy éppen politikai nézeteire. Dohnányinál más a helyzet. Még egy rövid családi levél megírása is nehezebbre esett, levelezését, írásban megoldható hivatali ügyeit pedig legtöbbször feleségei intézték. Leveleiben az élet egyszerű dolgairól írt, a leghétköznapibb módon és stílusban. Erről bárki meggyőződhet, aki beleolvas az immár több mint egy évtizede publikált *Dohnányi Ernő családi levelei* című kötetbe.³ Egy 2020-ban megjelent könyvnek – és persze

a közreadó, Kusz Veronika gondos munkájának – köszönhetően pedig immár Dohnányi hivatalos írásainak és nyilatkozatainak gyűjteményét is kezében tarthatja az olvasó. Ezek az írások is tömören, lényegre törően fogalmazottak, és csak csodálkozhatunk azon, hogyan sikerült Kusz Veronikának egy vaskos kötetnyi írást összegyűjtenie.

Az I. részt kitevő Írások című részben az első alfejezet három önéletrajzi ihletésű írást tartalmaz. Az ezt követő négy alfejezetben az alkotói munkáról szóló gondolatok, kotta-közreadásokhoz és könyvekhez írt előszók, pedagógiai tárgyú beadványok, tanévnnyitó beszédek, végül a zeneéletrajz és a politikával kapcsolatos eszmefuttatások sorakoznak. Ahogy azt a publikáció bevezető

tőjében olvashatjuk, az Írások esetében a gyűjtés a teljességre törekedett. Persze, a kutató mindig csak óvatosan jelentheti ki, hogy „ennyi” és nincs több, hiszen mindig bukkanhatnak fel újabb és újabb dokumentumok, de jelen tudásunk szerint ez most az „összkiadás”.

A nyilatkozatoknál már más a helyzet: ott válogatott a közreadó, a korábban publikált sajtódokumentumok mellett⁴ természetesen saját kutatásokra is támaszkodott. Ezek persze a terjedelem szempontjából jóval több anyagot tesznek ki, mint az önálló Dohnányi-írások, ráadásul sokkal nehezebb lenne a közlés teljességre való törekvése, ezért Kusz Veronika a dokumentumok válogatásakor azt tartotta szem előtt, hogy egyrészt átfogja az életpályát, másrészt terjedelmében közel azonos mennyiségű legyen a két rész. A II. rész alfejezetei Dohnányi saját műveiről tett nyilatkozatait, a Zeneakadémia-ról, a Filharmóniai Társaságról, a Rádióról, a zeneletről szóló sajtómegjelenéseket, valamint az általa adott interjúk válogatását tartalmazzák; az utolsó alfejezet pedig az általános interjúkból nyújt át néhányat. A Nyilatkozatok, interjúk sorát három vegyes szerzőségű írás zárja. A kötetet egy Függelék teszi teljessé. Az 1. számú függelék segítségével összevethetjük Dohnányi Ernő életének főbb eseményeit a közölt szövegek kronológiájával, a 2. számú pedig további interjúk és nyilatkozatok elérhetőségeiből ad válogatást.

Úgy vélem, a kötet sok tekintetben legizgalmasabb szakasza az I.A alfejezet három írása, melyekben a zeneszerző önmagáról vall. Dohnányi tőle szokatlan módon megnyílik és közlékeny lesz, mikor gyermek- és fiatalkorára emlékszik vissza, talán ezekben a nyilatkozatokban árul el magáról a legtöbbet.

A hozzá közel állók szerint Dohnányi hosszú élete során ritkán, vagy egyáltalán nem panaszkodott, és ez bizonyosan így is volt, ám ez nem azt jelenti, hogy ne lettek volna fájdalmas történések az életében. Az 1944-es „Emlékkönyvemből. Rádióelőadás” című írás például egy különösen fájdalmasan megélt eseménnyel szembesíti az olvasót. Azzal, hogy – érthető módon – milyen lelki megrázkódtatást, milyen „fájó, vérző sebet” (63.) okozott a zeneszerzőnek, hogy Trianon miatt elvesztette szülővárosát. Szinte kiszakad belőle a kérdés: „Vajha még a mienk lesz ez a város?” Kissé rezignáltan teszi hozzá, „ha igen, akkor sem lesz többé az a Pozsony, amelyről beszéltem, mert az a Pozsony sajnos nem térhet vissza.” (75.) Ettől eltekintve a viszonylag terjedelmes írás többi részében – ez is jellemző rá – csak pozitív dolgokról számol be, gyakran a számára oly fontos humorral fűszerezve: „A zenepedagógusoknak elszörnyülködésére elárulom, hogy majdnem az egész technikámat úgyszólván a sok lapról való olvasásnak köszönhetem” – írja egy helyütt. Ez a mondat

egész pedagógiai munkásságában irányadó volt. Rendkívül fontosnak tartotta ugyanis, hogy – a maga példájából kiindulva – a zenét tanuló növendékek sok darabban ismerkedjenek meg, mert szerinte csak így lehet biztos stílusismeretre szert tenni.

Érdekes kérdés – és eme önvallomásból kaphatunk választ arra is –, hogy a zenében tehetséges gyermek-Dohnányi miért éppen a zongorát választotta, annak ellenére, hogy édesapja, a kiváló amatőr csellista a gordonkával is megismertette, és aki hegedülni is tanította. Utóbbtól különösen idegenkedett: „Ehhez a hangszerhez [...] nem nagyon vonzódtam, először, mert a hegedűjátéknál kezdetben elkerülhetetlen, hamis cincogás nagyon bántotta a fületem, másodsor, mert egy szólam magában véve nem tudott engem kielégíteni.” (66.) A hegedűtől való távolságtartása és idegenkedése is befolyásoló tényező lett tehát abban, hogy Dohnányi nem más hangszernek, hanem a zongorának lett a művésze, mégpedig a 20. század egyik legnagyobbja.

Elképesztő adatok olvashatók arról is, hogy milyen nagy muzikusokkal került kapcsolatba, kiket látott és hallott élőben. A 19. század végén–20. század elején még találkozhatott – többek között – Johannes Brahms-szal, Joseph Joachimmal (80.), Eduard Hanslick-kal, Hans Richterrel, Arthur Nikisch-sel (81–82.), Edvard Grieggel, Eugen d'Albert-rel, Anton Brucknerrel, Pablo de Sarasate-val (72–73.), és még sorolhatnánk. Elképesztő névsor...

Az egyik legnagyobb hatást kétségtelenül Liszt Ferenc tette rá. Hogy mennyire életre szóló volt számára ez az élmény, azt jól mutatja, hogy az 1944-es visszaemlékezés mellett Galafrés Elsa és Zachár Ilona is fontosnak tartotta, hogy a komponistáról írt monográfiájukban említést tegyenek róla.⁵ Dohnányi hétéves korában, egy Pozsonyban rendezett Rubinstein-hangversenyen látta Lisztet: „az egész kép oly világosan lebeg még ma is szemem előtt, hogy le tudnám rajzolni, ha rajzolni tudnék” (67.). Az viszont már egy mini-nyomozáshoz vezet, hogy Liszt mellett vajon melyik Rubinsteint látta Dohnányi. Arthur Rubinsteint (1887–1982) semmiképpen sem (77.), mivel a világhírű lengyel zongoraművész még nem született meg akkor, mikor Dohnányi hétéves volt. Így joggal gyanakodhatunk arra, hogy Anton Rubinstein (1829–1894) hangversenyét tisztelte meg Liszt a jelenlétével. Annál is inkább, mert a 19. század második felében Anton Rubinstein többször is koncertezett Magyarországon, jól ismerték egymást Liszttel, dokumentumok támasztják alá, hogy egyik személyes találkozásuk 1875-ben éppen Pesten történt, akkor is egy Rubinstein-hangverseny alkalmából. Major Ervin hosszabb tanulmányt szentelt az orosz művész magyarországi fellépéseinek, bár ezek listázása hiányos.⁶ Major figyelmen kívül hagyta ugyanis azt a két további alkal-

mat, mikor Liszt és Rubinstein ismét találkoztak magyar városokban, Pesten, illetve Dohnányi városában, Pozsonyban. A pontos adatokat Alan Walker Liszt-kutatónak köszönhetjük.⁷ Walker kutatásainak tükrében biztos állítható, hogy Anton Rubinstein 1885. április 13-án rendezett koncertjén volt jelen Dohnányi a pozsonyi megyeházán, melyen „nem Rubinstein műsora [...], s nem játéka volt az, ami felejthetetlen benyomást gyakorolt reám, hanem Liszt Ferencz arca és alakja” – írta 1944-ben, 59 évvel az esemény után. Hosszú idő elteltével persze nem csoda, ha időnként csal az emlékezet. A „80. születésnapra visszaemlékezés”-ben (80–85.) maga Dohnányi is felcseréli a Rubinsteinek: „Már gyermekkoromban sok hangversenyt hallgattam, így Arthur [sic] Rubinsteint is hallottam játszani; akkoriban azonban még túl kicsi voltam ahhoz, hogy játékaról valamilyen benyomást őrizzek (82.).

Hasonlóan izgalmasak a saját műjegyzékek, a „Lista a fiatalkori kompozíciókról [1896]” (I.B/1) és a „Zeneművek [1958 k.]” (I.B/12). Az ezekben található adatok sok hasznos információval szolgálnak a kutatás számára, bár ezeket mindig kellő óvatossággal kell kezelni. Az 1. (A-dúr) vonósnyegy (op. 7) bemutatójára például már nem emlékezett kristálytisztán a zeneszerző. A műjegyzék szerint a darabot 1900-ban Bécsben mutatta be a Fitzner-kvartett. A premiért azonban nem ők jegyezték, hanem egy alkalmi vonósnyegy, melynek két tagjával Dohnányi már zeneakadémiai tanulmányai során kamarazenélt.⁸ Tény és való, hogy Fitznerék⁹ a későbbiekben többször is előadták a kamaraművet, többek között közvetlenül a Dohnányi angol turnéját követő első hangversenyen is, 1900. január 3-án Bécsben, a Bösendorfer-Saale-ban, ahol egy Dohnányival közös hangversenyen a nyitószám volt az op. 7 – de nem ez volt a bemutató.¹⁰

Az összes fejezetet lehetetlen vállalkozás lenne e helyütt részletesen tárgyalni, ezért már csak egyetlen nagyobb részt emelek ki. A *Zeneakadémiai és általános pedagógiai írások* (I.D) minden írása elgondolkodtató, és minden mai zenepedagógusnak ajánlott olvasmány. A zeneakadémiai reformtervezet és a tananyagtervezet megírásuk idején (1917-ben, illetve 1918-ban) is rendkívül modernnek, mi több, forradalminak számított, de sok tekintetben ma is az. Még manapság, a 21. században is meglehetősen például a reformer-Dohnányinak az a gondolata, hogy a zeneakadémiai oktatásban mellőzhetőek a vizsgák. „Mért rossz a vizsga. Megakasztja a tanítást. Felesleges. Bizonyítvány felesleges, fontos csak a Végbizonyítvány.” (186.). És valóban. Manapság is minden zenét tanuló és gyakorló zenész tudna olyan eseteket mondani, amikor a növendék (alsófoktól a felsőfokig) szinte csak a vizsgadarabokat gyakorolja, és nem tesz szert – ahogy arra már fentebb utaltunk – irodalom- és stílusismeretre...

Hogy ezt a kiválóan összeállított kötetet a kézbe vehetjük, azért Kusz Veronikának mondhatunk köszönetet, aki nagy odaadással gondozta a szövegeket. Minden írás minuciózusan lábjegyzetelt, a lehető legtöbb hasznos információval kiegészítve a főszövegeket. Nemcsak a Dohnányi iránt érdeklődőknek nyújt élvezetes olvasnivalót a kötet, hanem azoknak is, akik az általa megélt történelmi korok iránt is érdeklődnek. Az pedig már magától értődő többlet, hogy a Dohnányi-kutatás is fontos publikációval lett gazdagabb.

(Dohnányi Ernő: *Válogatott írások és nyilatkozatok*. Közreadja Kusz Veronika. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020, 560 oldal.)

¹ 1957. február 17. – Levél Donald Nivison Fergusonhoz.

² Dohnányi szimfóniáját 1957. március 15-én adták elő Minneapoliban, Doráti Antal vezényletével. Ez a mű valójában a zeneszerző 3. szimfóniája, mivel még zeneakadémiai tanulmányai idején írta az opuszám nélküli F-dúr szimfóniát (1895-1896), majd 1900-1901-ben pedig a d-moll szimfóniát (op. 9).

³ *Dohnányi Ernő családi levelei*. Összeállította Kelemen Éva. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó–MTA Zenetudományi Intézet, 2011.

⁴ Lásd Gombos László kronologikus sajtó recepció-közleményeinek összefoglalását (3.).

⁵ Galafrés Elsa: *Lives, Loves, Losses*. Vancouver: Versatile, 1973, 103; Ilona von Dohnányi: *Ernst von Dohnányi. A Song of Life*. Ed. by James A. Grymes. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, 2000, 12.

⁶ Major szerint Rubinsteinnek az 1875. március 25-i hangverseny után (ez már a zongoraművész ötödik magyar turnéja volt) „többet már nem vezetett útja Magyarország felé”. Lásd Major Ervin: „Rubinstein Antal és Magyarország”, in: *Muzsika*, 1. évf. 10. szám (1929. november), 12–20. ide: 20.

⁷ Alan Walker még két eseményt ír le, amikor a művészek Magyarországon találkoztak: Liszt 1884. február 16-án is meghallgatta Rubinstein fellépését Budapesten, a Hungária Szálló termében, illetve 1885. április 13-án Pozsonyban, egy Hummel-emlékmű javára rendezett jótékonyági hangversenyen is. Lásd: Alan Walker: *Liszt Ferenc. 3. Az utolsó évek 1861-1886*. Ford. Fejérvári Boldizsár. Budapest: Editio Musica, 2003, 446. és 451.

⁸ Az A-dúr vonósnyegyest (op. 7) Louis Pécskai (Pécskai Alajos), Hundt, Ferir és Ludwig Lebell (Lebell Lajos) mutatták be Londonban, 1899. december 18-án. A bemutató plakátját lásd: Kovács Ilona: *Dohnányi Ernő új perspektívában*. Budapest: Gramofon Könyvek, 2019, 93.

⁹ A vonósnyegy tagjai: R. Fitzner, J. Czerny, O. Žert, F. Buxbaum.

¹⁰ A hangverseny plakátját lásd: Kovács Ilona: i. m., 95.